

Strah pred kriminaliteto v urbanih okoljih

Gorazd Meško¹, Igor Areh²

V pričujoči študiji smo občutke strahu pred kriminaliteto pojasnili na osnovi dveh modelov: socialnopsihološkega in sociodemografskega (Van der Wurff, Van Staaldin in Stringer, 1989). Prvi model temelji na domnevi, da je strah pred kriminaliteto odvisen od štirih komponent: ocene verjetnosti, da oseba postane žrtev, ocene slabih namenov socialnega okolja, ocene lastne samozavesti in ocene okoliščin, v katerih lahko pride do kriminalnega dogodka. Sociodemografski model dopolnjuje prejšnjega in pojasnjuje strah pred kriminaliteto glede na pripadnost spolu, starostni skupini, ravni izobrazbe, finančnih zmožnosti, značilnosti socialnega življenja idr. Študija je prilagoditev in ponovitev podobne raziskave, ki je bila opravljena na Škotskem 1997 leta.

V raziskavi je sodelovalo 1100 različno starih prebivalcev Ljubljane. Uporabili smo prilagojen in dopolnjen Van der Wurffov ter Farrallov (1996) vprašalnik. Podatke smo obdelali s pomočjo metod deskriptivne statistike, hi-kvadrat postopka in regresijske analize.

V okviru sociodemografskega modela so rezultati odkrili, da se približno 30 % meščanov počuti ogroženo, med njimi je več žensk kot moških. Strah je večji pri osebah z manjšimi finančnimi zmožnostmi in z nižjo izobrazbo. Bolj izrazit je tudi pri mladostnikih in udeležencih, starejših od 56 let. Socialnopsihološki model potrjuje ugotovitve in hkrati opozarja na okoliščini, ki pri udeležencih vzbujata največ občutkov ogroženosti. Obe sta povezani z večernimi urami in strahom pred neznanci ter njihovimi nameni. Analiza kaže na koncept »stranger danger«, kar pomeni pripisovanje nevarnosti tujcem, verjetno tudi ksenofobijo. Dobljeni rezultati so podobni rezultatom v tujini.

Ključne besede: strah pred kriminaliteto, sociodemografski in socialnopsihološki model

UDK: 343.988 + 159.937:343.3/7

1 Uvod³

1.1 Strah pred kriminaliteto in kriminalitetna statistika

V javnomnenjskih raziskavah vsako leto sprašujejo ljudi, katere pojave ocenjujejo kot tiste, ki jih najbolj ogrožajo. Odgovori so zelo predvidljivi: inflacija, nezaposlenost, AIDS, droge in kriminaliteta. Iz odgovorov lahko tudi sklepamo, da se večina ljudi boji padca vrednosti denarja, nezaposlenosti, bolezni, odvisnosti od drog in kriminalitete.

V zadnjih letih je mogoče opaziti povečano zanimanje za strah pred kriminaliteto tako pri znanstvenikih kot pri snovalcih kriminalitetne politike. Največ tovrstnih študij izhaja iz Velike Britanije. Velik pomen so temu pojavu pripisovali tudi Farrall, Bannister, Ditton, Gilchristie (1997, 1998), kar se kaže tudi v njihovem obširnem raziskovalnem delu.

Britanska pregledna študija o kriminaliteti (1982) kaže, da je več kot polovica udeležencev (58 %) v preteklosti doživljala strah pred kriminaliteto. Kasnejše delo je pokazalo, da je 36 % vprašanih oseb navajalo, da se ne počutijo varne v soseskah, kjer živijo in delajo. To kaže na skrb zbujujoče vprašanje (Hughes, 1998: 5).

¹ Gorazd Meško je doktor socialne pedagogike, docent in predstojnik katedre za kriminalistiko, kazensko pravo in kriminologijo na Visoki policijsko-varnostni šoli.

² Igor Areh, univ. dipl. psiholog je asistent za psihologijo na Visoki policijsko-varnostni šoli.

³ Avtorja se zahvaljujeva dr. Petru Umku za strokovni pregled vsebine in pripombe.

Kriminaliteta je tema, ki zbuja večne odzive, verjetno zaradi tega, ker si ljudje predstavljajo neprijetnosti, ki bi jih lahko prinesla viktimizacija. V tem smislu je treba upoštevati več pojavov, ki se med seboj povezujejo. To so: strah, zaskrbljenost in občutek ogroženosti. Merjenje strahu pred kriminaliteto je problematično prav tako kot tudi merjenje stališč do okolja, strahu pred nezaposlenostjo in ocenjevanje služb lokalne skupnosti. Odgovori so odvisni od vrste vprašanja (odprta/zaprta) in metode (količinska/kakovostna).

Poleg občutkov ogroženosti in ocene lastnega strahu pred kriminaliteto bi bilo treba ugotavljati tudi spoznavne vidike (razmišljanje o kriminaliteti in načinih izogibanja). Mogoče bi bilo treba kombinirati posredna in neposredna vprašanja. Wurff in sodelavci (1989) so uporabili kratke opise dogodkov, med katerimi so bile tudi vsebine, ki so se nanašale na viktimizacijo. Vprašane je prosil za razlago situacij in napoved, kaj se bo iz tega razvilo in kaj bi oni sami storili, če bi se znašli v takšnem položaju. To pomeni, da je spodbudil razmišljanje o kriminaliteti pri ljudeh, ki mogoče do tedaj niso o tem niti razmišljali.

Na zaznavo kriminalitete, strah pred njo in občutke ogroženosti vplivajo starost, spol in okolje, v katerem ljudje živijo. Raziskave kažejo, da se starejši ljudje počutijo bistveno bolj ogrožene in da so mlajši pogosteje viktimizirani. To pomeni, da so starejši ljudje, kljub manjši možnosti za viktimizacijo, bolj previdni. Iz kriminologije je znano, da so žrtve kaznivih dejanj z znaki nasilja najpogosteje mlajši moški, ki izvirajo iz enakega okolja kot storilci. Ženske izražajo več strahu pred kriminaliteto kot moški. Ljudje, ki so bili viktimizirani, se počutijo bolj ogrožene kot tisti, ki niso bili nikoli žrtve kaznivih dejanj – poleg tega, manjši del žrtev utrpi čustvene posledice,

ki imajo velike posledice za njihovo kasnejše življenje (Livingston, 1996, s. 17).

Oglejmo si nekaj ugotovitev prispevka z naslovom »ženske in strah pred kriminaliteto« (Gilchrist, Bannister, Ditton in Farrall, 1998), ki postavlja pod vprašaj nekaj stereotipov o ženskah kot tipičnih žrtvah in tistih, ki so domnevno bolj boječe. Strah pred kriminaliteto je velik družbeni in politični problem, celo večji kot problem kriminalitete same (Bennett, 1990). Ugotovili so, da se npr. starejše ženske bolj bojijo kriminalitete (ob podatku, da je v tej skupini viktimizacija najnižja) in da se kriminalitete najmanj bojijo mlajši moški (ti so najpogosteje viktimizirani). Gilchrist, Bannister, Ditton in Farrall (1998) govorijo o stereotipih t.i. zaskrbljene ženske in neustrašnega moškega. Ta stereotipa relativizirajo s primeri o neustrašnih ženskah in boječih moških. Stereotip o zaskrbljenih in prestrašeni ženski naj bi izviral iz socializacije s strahom pred neznanim in neznanci, iz odvisnosti od znanih moških (oče, brat, partner) in socializacije s strahom pred javnim prostorom. Očitki, da se ženske histerično in prekomerno odzivajo, lahko kažejo na to, da so bolj občutljive in zaznavajo stvari, ki jih moški ne, ugotavljajo feministični pisci. Ti tudi ugotavljajo, da so ženske priča več nasilja (fizičnega in spolnega) v službi, na ulici in doma. Stanko in Hobdel (1993) sta poleg tega preučevali zvezo med viktimizacijo, spolom in spopadanjem z viktimizacijo. Ugotovili sta, da so moški žrtve kaznivih dejanj z znaki medosebnega nasilja utrpeli močan strah, doživljali fobije, motnje spanja, postali pretirano previdni, utrpeli osebnostne spremembe in postali znatno bolj ranljivi, kar kaže na zelo podobno odzivanje, kot so ga pred tem pripisovali ženskam.

Pokazatelji strahu pred kriminaliteto so »pomembnejši« od pokazateljev kriminalitete. Vsi, ki so do sedaj poskušali zmanjšati strah pred kriminaliteto, pri tem delu niso bili najbolj uspešni. Farrall, Bannister, Ditton in Gilchrist (1998) so ugotovili, da je strah pred kriminaliteto dokaj stalen pojav. Pregled študij o kriminaliteti kaže, da so strah in občutki ogroženosti na poti domov v 10 letih značilni za 35 % udeležencev z nihanjem +/- 5 %. Povečanje kriminalitetnega števila ne vpliva nujno na povečanje strahu pred kriminaliteto. Lokalne akcije za zmanjšanje kriminalitete so bile razmeroma uspešne, na drugi strani pa ni bilo opaziti bistvenega zmanjšanja strahu pri prebivalcih. Ugotovitve kažejo tudi, da več ko so ljudje vložili v kriminalno prevencijo, bolj se je zmanjšalo število vlomov. Poleg tega se je zgodilo tudi to, da so se ravno tisti, ki so največ investirali v preprečevanje vlomov, počutili še naprej najbolj ogrožene.

Merjenje strahu pred kriminaliteto je pokazalo tudi precej neskladja med občutki strahu in določenimi pojavnimi oblikami kriminalitete in objektivno možnostjo za viktimizacijo.

1.2 Dejavniki strahu pred kriminaliteto

Wurff, Staalduinen, Stringer (1989) ugotavljajo, da so v preteklosti strah pred kriminaliteto proučevali z več vidikov.

Kriminaliteto so raziskovali kriminologi, psihologi, geografi in drugih. Teorija o strahu pred kriminaliteto je skromna, prav tako je izvedenih malo raziskav. Ta ugotovitev je razlog za njegovo poglobljeno študijo o dejavniki strahu pred kriminaliteto in snovanje novega znanstvenega modela za proučevanje strahu pred kriminaliteto.

Na strah pred kriminaliteto je bilo mogoče sklepati iz nacionalnih preglednih študij o kriminaliteti. Odgovori na vprašanja o občutkih ogroženosti in strahu so služili temu namenu, poleg tega pa so raziskovalci ugotavljali tudi zveze med odgovori in drugimi spremenljivkami. Garofalo (1979) je ustvaril model, ki temelji na spolu in starosti ter zaznava nevarnosti v življenjskih okoljih. Wurff s sodelavci je oblikoval model, ki temelji na socialnopsiholoških in demografskih premisah.

Socialnopsihološki model domneva, da privlačnost, moč, zli namen in kriminalizirajoči prostor vplivajo na strah pred kriminaliteto (Wurff, 1989). Privlačnost se nanaša na razsežnost, do katere ljudje sami sebe ocenjujejo kot privlačno tarčo ali žrtev kriminalitete. Zli namen se nanaša na storilčevo vlogo v tem pojavu. Pri tem gre za to, da potencialna žrtev pripisuje kriminalno dejavnost določenemu posamezniku ali skupini. Moč se kaže kot stopnja možnosti obvladovanja situacije v primeru grožnje ali napada. Gre za razmerje moči med potencialno žrtvijo in možnim storilcem. Kriminalizirajoči prostor je dejavnik, ki obsega situacije, značilnosti časa in prostora ter navzočnost ljudi na določenem prostoru. Gre za vprašanje spodbujanja ali onemogočanja kriminalne dejavnosti s prostorskimi značilnostmi. Ta model spominja na t.i. branjeni prostor iz literature o kriminalni prevenciji (glej Meško, 2002, s. 67-91).

Demografski model vsebuje analizo naslednjih spremenljivk: spol, starost, raven izobrazbe, prihodki, krog znancev v soseski, položaj gospodinjstva, udeležba v izven družinskih dejavnostih (Wurff, Staalduinen, Stringer, 1989, s. 145-146).

Wurff (1989) je za raziskovanje strahu pred kriminaliteto uporabil: (1) splošni vprašalnik, (2) opise situacij (vinjete), (3) splošna in posebna vprašanja o občutkih ogroženosti v soseski in (4) vprašanja v zvezi s socialnopsihološkim modelom. Na temelju demografskega modela je ugotovil, da se ženske in starejši ljudje počutijo bolj ogrožene kot moški in mlajši ljudje. Socialnopsihološki model pa ponuja možnosti za nov teoretski koncept, ki temelji na lokusu kontrole, samopodobi in odpravi stereotipov.

Socialnopsihološki model ponuja tudi rešitve za zmanjšanje strahu pred kriminaliteto. Ljudi, ki se kriminalitete zelo bojijo, je mogoče informirati o možnostih viktimizacije in o tem, kako storilci izbirajo svoje žrtve. Pomembno vlogo v teh prizadevanjih pa ima policija, ki si za zmanjšanje strahu pred kriminaliteto prizadeva v t.i. skupnostnem policijskem delu.

Zagotavljanje občutkov varnosti in zmanjševanje strahu pred kriminaliteto je pomemben del kakovosti opravljanja policijskega dela. Vidnost in dostopnost policistov sta temeljna dejavnika, ki pomembno vplivata na zaznavo kriminalitete v skupnostih. Raziskave kažejo, da v okoljih, kjer je kriminalitete malo, ljudje pogosto doživljajo to kot ogrožajoče, v okoljih, kjer pa je kriminaliteta del vsakdanjika, pa ljudje živijo s tem problemom in se počutijo, presenetljivo, manj ogrožene (Hood, Joyce, 1997, s. 2-4).

Čikaška študija o strahu pred kriminaliteto kaže, da so se ljudje v sosesk, kjer je bilo kriminalitete več, počutili manj ogrožene kot ljudje v razmeroma varnejši sosesk (Livingston, 1996, s. 27-29). Enako ugotavljata tudi Hood in Joyce, 1997, s. 3).

Občutki ogroženosti in strah pred kriminaliteto so premosorazmerni s starostjo prebivalcev. Starejši so prebivalci, več je strahu. Ugotovljeno je, da na strah pred kriminaliteto vplivajo mladoletniki, ki pohajkujejo po ulicah, nasilje na ulicah, vandalizem, narkomani in zapuščene stavbe. Ljudje se bojijo tudi krajev, kjer je opazna očitna družbena dezorganizacija (neurejeno okolje, zapuščeni objekti idr.). Poskus v Newarku (ZDA) je pokazal, da se je pri prebivalcih strah pred kriminaliteto zmanjšal, ker so se policisti začeli dejavno ukvarjati z mladoletniki na ulicah, preganjati prostitucijo, preprečevati popivanje alkoholnih pijač na ulici ter odpravljati druge oblike nereda. Soseska je izgledala bolj urejeno, zaupanje v policijo se je povečalo kljub temu, da kriminalitete (statistično gledano) ni bilo manj. To pomeni, da zunanji, opazni znaki kriminalitete, ne vplivajo na dejansko stopnjo kriminalitete v nekem okolju.

Poskusi razložiti strah pred kriminaliteto so različni. Najpogostejši so sociološki pristopi, pri čemer so avtorji upoštevali predvsem demografske spremenljivke. Preučevali so npr. starost, spol, prihodke, mreže prijateljev in znancev, dolžino bivanja na določenem območju, v povezavi z doživljanjem strahu pred kriminaliteto. Vendar pa takšna prizadevanja niso dala zadovoljivih pojasnil. Ob pretiranem usmerjanju na sociološke spremenljivke so zanemarili psihološke in socialnopsihološke dejavnike, ki bi morebiti dodatno razložili na strah pred kriminaliteto (Wurff et al, 1989, s. 142). Večina avtorjev literature o strahu pred kriminaliteto je sociologov, kar je tudi vplivalo na raven razlage problema. V tem prispevku se bomo usmerili na socialnopsihološki model strahu pred kriminaliteto in izvedli preizkus in ovrednotenje Van der Wurffovega modela (1989), ki so ga na Škotskem preizkusili Farrall, Bannister, Ditton in Gilchrist (1997).

1.3 Predstavitev socialnopsihološkega in socio-demografskega modela strahu pred kriminaliteto

1.3.1 Socialnopsihološki model strahu pred kriminaliteto

Socialnopsihološki model, ki ga predstavljamo, je nastal kot plod znanstveno raziskovalnega dela Van der Wurffa in

sodelavcev leta 1989 in temelji na domnevi, da je strah pred kriminaliteto v zvezi s socialnopsihološkimi komponentami. Van der Wurff navaja štiri komponente, ki jih imenuje privlačnost, zli namen, moč in kriminalizirajoči prostor.

- **Privlačnost;** Ljudje vidijo sebe ali svoje premoženje kot privlačen cilj kriminalne dejavnosti. Nekdo npr. misli, da predstavlja nenavadno privlačnost, da bo postal-a žrtev nasilja, ko hodi po ulici. Drugi, ki se boji vloma v svojo hišo, pa ocenjuje večjo privlačnost svojega premoženja za potencialnega vlomilca.
- **Zli namen;** Ljudje v različnem obsegu pripisujejo kriminalno dejavnost oz. namen nekaterim posameznikom ali skupinam. Npr.: nekdo se lahko prestraši, ko se znajde v družbi Romov, ker pomisli, da ga bodo okradli.
- **Moč;** pomeni stopnjo posameznikove samozavesti in občutkov, da nadzira ljudi ali posameznike, ki bi ga lahko ogrožali in viktimizirali. Moč je v zvezi s prepričanjem posameznika o lastni sposobnosti.
- **Kriminalizirajoči prostor;** nanaša se na situacije, v katerih bi se lahko kriminalni dogodek zgodil. Tu je poudarek na značilnostih prostora, časa in prisotnosti drugih ljudi. Ključno vprašanje je, kako situacija spodbuja potencialnega storilca.

V socialno-psihološki model spadajo tudi opisi različnih situacij, ki jih posamezniki ocenjujejo kot bolj ali manj ogrožajoče.

Van der Wurffov model ni usmerjen v vzroke strahu pred kriminaliteto, ampak v zaznavo strahu pred kriminaliteto. Tudi avtor s sodelavci je bil zelo previden pri oceni svojega modela in mu ni pripisoval moči pojasnjevanja vzrokov, temveč le ugotavljanje dejavnikov, ki so v zvezi s strahom pred kriminaliteto.

1.3.2 Socio-demografski model

Van der Wurff (1989) je v svojih raziskavah uporabil še socio-demografski model, da bi ugotovil, kako ta model dopolnjuje socialnopsihološki model in kakšna je njegova pojasnjevalna moč v primerjavi s socialnopsihološkim modelom.

Socio-demografski model vsebuje naslednje spremenljivke: spol, starost, raven izobrazbe, prihodke, socialne mreže, velikost gospodinjstva, udejstvovanje v dejavnosti izven doma (študij, delo).

Odločili smo, da dosedanje študije o strahu pred kriminaliteto ponovimo tudi v Sloveniji in da na ta način preverimo veljavnost instrumentarija in pridobimo primerljive raziskovalne podatke o strahu pred kriminaliteto, ki jih bo mogoče posplošiti.

V sodelovanju s Stephenom Farrallom, raziskovalcem na Centru za kriminološko raziskovanje pri Univerzi v Oxfordu, Velika Britanija, smo prevedli in priredili socio-demografski in socialnopsihološki model za preučevanje strahu pred kriminaliteto.

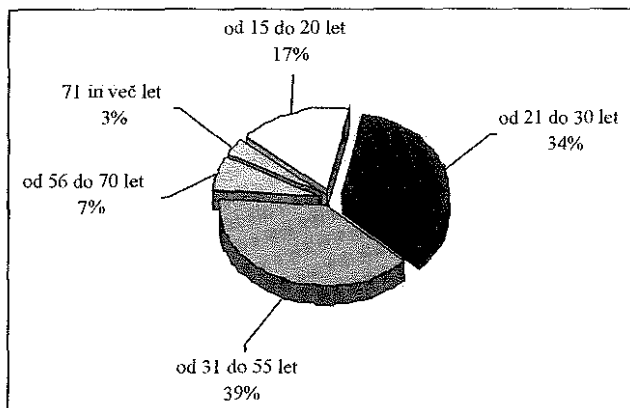
2 Metoda

2.1 Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 1110 prebivalcev mestne občine Ljubljana v starosti od 15 do 90 let. Zastopanost spolov je približno enakovredna – 52 % oseb je ženskega in 48 % moškega spola.

Udeležence smo razdelili na pet starostnih skupin: mladostniki (od 15 do 20 let), osebe v zgodnji odrasli dobi (21 – 30 let), osebe v zrelih letih (31 – 55 let), osebe v pred starostnem obdobju (56 – 70 let) in osebe v starostnem obdobju (71 – 90 let).

Graf 1: Starostna struktura udeležencev raziskave.

Poglejmo še druge značilnosti udeležencev:

- 12 % oseb je izjavilo, da so bili žrtev kaznivega dejanja v preteklem letu.
- V lastniškem stanovanju ali hiši živi 62 % oseb, drugi so najemniki.
- Glede razpoložljivosti finančnih virov je med udeleženci 12 % takšnih, ki v kratkem času ne morejo zbrati 50.000,00 SIT brez bančnega posojila, 23 % bi to storilo brez težav.
- V izobrazbeni strukturi izrazito prevladuje srednješolska izobrazba – 63 %. Udeležencev z višjo ali visokošolsko izobrazbo je 29 % in oseb z osnovnošolsko izobrazbo 8 %.
- Približno 7 % oseb živi samih.
- Okoli 81 % jih je zaposlenih ali pa študirajo.

2.2 Vprašalnik

Pregledali smo Van der Wurffov (1989) in Farrallov *et al.* (1997) vprašalnik ter ugotovili, da so spremembe in dopol-

nitve Farralla s sodelavci sprejemljive tudi za našo študijo. Zaradi zagotavljanja primerljivosti podatkov vsebin kratkih zgodb nismo spreminjali, vprašanja o strahu pred kriminaliteto pa so splošna in uporabna v različnih kulturnih okoljih.

Predstavljamo le kratke zgodbe in vprašanja, ki osmišljajo socialnopsihološki model ter socio-demografski model. Vprašalnik je sestavljen iz štirih delov. V prvem delu so splošna vprašanja o sodelujočih v raziskavi, v drugem delu so predstavljene situacije, ki jih je treba oceniti, v tretjem delu so vprašanja iz socialnopsihološkega modela in v četrtem delu so vprašanja iz socio-demografskega modela.

2.2.1 Kratke zgodbe (vinjete)

Vprašanje, ki sledi vsakemu opisu: Kako ogrožene bi se počutili v takšni situaciji?

Stopnja ogroženosti se ocenjuje s pomočjo petstopenjske lestvice (1= zelo ogroženo, 2= precej ogroženo, 3=ne morem se odločiti, 4= precej varno, 5= zelo varno).

- **Hišni zvonec:** Zvečer ste sami doma. Pozno je. Nekdo zvonji, vi pa ne pričakujete nikogar.
- **Avtomobil:** Zvečer nesete smeti v smetnjak. Zagledate dva moška, ki gresta mimo parkiranega avtomobila. Ko opazita, da ju gledate, stopita proti vam.
- **Na zabavo:** Povabili so vas na zabavo v soseski, ki je ne poznate dobro. Zgodaj zvečer se tja odpravite z avtobusom. Ko izstopite, morate do kraja zabave še nakaj časa peš. Nenadoma ugotovite, da ste izgubili in opazite, da za vami hodi skupina mladostnikov, ki dajejo neprijetne pripombe o vas.
- **Avtobusno postajališče:** Neko popoldne stojite na avtobusnem postajališču, ko pride mimo skupina 15-16 letnikov. Pričnejo brcati stebre avtobusnega postajališča in risati grafite.
- **Telefon:** Zvečer greste ven. Ko pridete do vrat, zazvoni telefon. Dvignete slušalko in se predstavite. Na drugi strani ni odziva, slišite le neenakomerno dihanje. Vprašate, kdo je tam tedaj pa je zveza prekinjena.
- **Bife:** Potujete po mestu, v katerem še niste nikoli bili. Radi bi telefonirali domov in sporočili, da se boste pozno vrnili. Ker ne najdete telefonske govornice, greste v prvi bife in pokličete od tam. V bifeju pa se nahaja večja skupina motoristov.

2.2.2 Vprašanja iz socialnopsihološkega modela

Vprašanje:

Ali mi lahko poveste, v kakšni meri se strinjate z naslednjo trditvijo?

Odgovori: (1= se zelo strinjam, 2= se strinjam, 3= ne morem se odločiti, 4= se ne strinjam, 5= se sploh ne strinjam)

Trditve:

⇒ **Privlačnost**

- ⇒ tarča/cilj (Mislim, da slabi ljudje ogrožajo mene in moje premoženje. Trditve zasleduje potrošniško miselnost po geslu: »Kar imam, to sem« ali »Imam, torej sem.«)
- ⇒ ljubosumje (Mislim, da so ljudje ljubosumni name).

⇒ **Zli namen**

- ⇒ zaupanje (Tujcem na splošno zaupam.)
- ⇒ nezaupanje (Določenim ljudem v okolici ne zaupam.)

⇒ **Moč**

- ⇒ napadalec (Mislim, da se sposoben obvladati potencialnega napadalca.)
- ⇒ prepiri (Prepirom se običajno izogibam.)

⇒ **Kriminalizirajoči prostor**

- ⇒ nekdo mi nenadoma stopi na pot (Ko grem domov, si včasih predstavljam, da bi mi nekdo lahko stopil na pot.)
- ⇒ varna pot (Ko grem kamorkoli ven, se prepričam, da je pot, po kateri grem, varna.)

2.2.3 Vprašanja iz socio-demografskega modela

- starost (v letih),
- spol (1= moški, 2= ženski),
- viktimizacija v preteklem letu (0=ne-viktimiziran-a, 1= viktimiziran-a s kakršnikoli kaznivim dejanjem),
- čas življenja na določenem območju (v letih),
- lastnik hiše, stanovanja (0=najemniki in drugi, 1=lastniki),
- hitrost teka (zaznava posameznika o lastni sposobnosti v primerjavi s »povprečnim človekom« – ocena na 5 stopenjski lestvici /1=veliko počasnejši, 5=veliko hitrejši/). Postavka nadomešča vprašanje: »Kako ocenjujete svoje telesne sposobnosti?«
- finančni viri (kako je udeleženec sposoben zbrati določeno vsoto brez kredita na banki – lestvica 1= zelo lahko, 5= nemogoče),
- zdravje v zadnjem letu (1= slabo, 5= izvrstno),
- raven izobrazbe (najvišja dosežena izobrazba),
- število članov gospodinjstva (1= sam, 2 = z drugimi),
- dejavnost v službi (1= zaposleni in študenti, 0= drugi),
- trditve, ki se nanašajo na pogostost stikov z ljudmi in družinje se ocenjujejo na 4 stopenjski lestvici od 0=nikoli do 3=pogosto),
- zaznava krajev kot nevarnih (ulice, trgovine, gozdovi) se ocenjuje dihonomno (0=ne, 1=da).

2.3 Postopki

Pri izvedbi ankete so pomagali študenti Visoke policijsko – varnostne šole, ki so vprašalnike razdelili med svojce in znanke, ki stalno prebivajo v Ljubljani. Izpolnjene vprašalnike smo vnesli v matrico podatkov računalniškega programa SPSS in jih obdelali. Rezultate smo analizirali na osnovi metod deskriptivne statistike, hi-kvadrat postopka, Kendallovih in Kramerjevih hi koeficientov korelacije.

3 Rezultati

3.1 Povezava med oceno zdravja, fizične sposobnosti in občutki ogroženosti

Osebe, ki višje vrednotijo zdravje so previdnejše. Bolj skrbijo za lastno varnost in se zavedajo, da lahko postanejo žrtve kriminala. Zavedajo se tudi, da bi težje obvladali potencialnega napadalca. Zaradi samozaščitnega vedenja se počutijo varnejše oz. manj ogrožene.

Zanimivo je, da so osebe, ki menijo, da tečejo hitreje, manj samozavestne. Bolj dvomijo v to, da bi bile sposobne obvladati napadalca. Pričakovali bi nasproten rezultat – osebe, ki so v boljšem telesno-kondicijskem stanju, bi načeloma lažje obvladale storilca. Ker se zavedajo, da so njihove splošno kondicijske sposobnosti nadpovprečne, bi lahko nastopali bolj samozavestno. Fenomen lahko pojasnimo preko pozitivne povezave med zdravjem in hitrostjo teka. Pri osebah z boljšim zdravjem smo ugotovili manjše občutke ogroženosti, ki smo jih pojasnili z bolj samozaščitnim vedenjem. To pomeni, da na zvezo med splošnim kondicijskim stanjem in manjšo samozavestjo v zvezi z obvladovanjem napadalca vpliva težnja po samozaščitnem vedenju. Slednja je verjetno pogostejše povezana z mislijo na umik ali beg kot pa z neposrednim soočanjem z napadalcem.

3.2 Povezava med spolom in občutki ogroženosti

S postavko, da slabi ljudje ogrožajo udeležence in njihovo premoženje, se je strinjalo le malo oseb. Povprečna ocena predstavlja sredino lestvice (mediana = 3). O večjih občutkih ogroženosti poroča približno 29 % udeležencev. Pretežno neogroženo se počuti 42 % oseb. Razlik med spoloma ni.

Drugače je, če pogledamo postavke, ki so bolj naravnane na merjenje osebne ogroženosti – »predstavljam si, da mi kdo stopi na pot« in »izbiram varno pot«. Medtem, ko še vedno prevladuje srednja ocena ogroženosti, se pojavlja opazna razlika med spoloma. Pri prvi (predstavljam si...) se ženske počutijo bolj ogrožene (47 %), moški bistveno manj (22 %). Podobno velja tudi pri drugi – izbiranju varne poti; 38 % žensk pomisli na to, med moškimi je takšnih manj – 21 %. Razlike so statistično pomembne ($p < 0,01$).

Razlika verjetno izhaja zaznavanja samega sebe kot potencialne žrtve. Ženske menijo, da so takšne okoliščine bolj ogrožajoče kot menijo moški.

Glede viktimiziranosti v zadnjem letu med spoloma ni pomembne razlike (51 % moških in 49 % žensk). Velika večina žrtv (80 %) spada v starostno skupino od 21 do 55 let. V veliki meri je to posledica dejstva, da je ta starostna skupina najštevilčnejša v vzorcu.

3.3 Povezava med starostjo udeležencev in občutki ogroženosti

Pri analizi smo ugotovili, da je v vseh starostnih obdobjih stanje podobno – približno 40 % oseb se počuti pretežno neogroženo in približno 30 % udeležencev ogroženo. Do podobnih ugotovitev so prišli tudi v tujini (Hough, 1995: 25). Delež oseb, ki se počutijo pretežno ogrožene je nekoliko večji pri mladostnikih in pri starejših od 56 let. Mladostniki več časa preživijo zunaj domače hiše ali stanovanja, pozno hodijo domov in se zadržujejo na mestih kjer lahko opazijo več deviantnih pojavov ali pa slišijo zanje (ulica, lokali, prireditve...). Poleg tega pa kriminološke študije razkrivajo, da so žrtve nasilnih kaznivih dejanj najpogosteje mlajši moški (okoli 25 leta). Podobno se starejši ljudje počutijo bolj ogrožene, ker se zavedajo, da predstavljajo manjšo nevarnost oz. tveganje za storilce kaznivih dejanj.

Tabela 1: Občutki ogroženosti v različnih starostnih obdobjih. Razlike so, vendar niso statistično pomembne.

Starostna skupina	Počutim se pretežno ogrožen (%)	Počutim se pretežno neogrožen (%)
Mladostniki (15 – 20 let)	31	39
Zgodnja odrasla doba (21 – 30 let)	27	45
Zrela leta (31 – 55 let)	28	41
Predstarostno obdobje (56 – 70 let)	36	40
Starostno obdobje (71 in več let)	33	42

3.4 Povezava med predhodno viktimiziranostjo in ogroženostjo

Udeleženci, ki so že bili žrtev kaznivega dejanja se počuti nekoliko bolj ogroženi (med žrtvami je 11 % več takih, ki menijo, da so ogroženi in da je ogroženo tudi njihovo imetje). Podobno je tudi pri namišljenih strahovih (zamišljam si, da mi nekdo zapre pot...) in pri izbiranju varne poti. Razlika med žrtvami in »nežrtvami« je v zadnjih dveh primerih manjša in statistično nepomembna. Rezultati so pričakovani; ose-

ba, ki je že bila žrtev kaznivega dejanja, se bolj zaveda obstoja nevarnosti in neprijetnih posledic kaznivega dejanja.

3.5 Zveza med finančnimi zmogljivostmi, izobrazbo, zaposlitvijo, lastništvom bivališča, dolžino bivanja in ogroženostjo

Glede finančnih virov s katerimi razpolagajo udeleženci raziskave, smo opazili majhno razliko med boljše in slabše situiranimi. Strah pred kriminalom je nekoliko večji pri osebah, ki imajo manjše finančne zmogljivosti. Med manj premožnimi je do 10% več oseb, ki se počutijo bolj ogrožene. To lahko pojasnimo z dejstvom, da so premožnejšim lažje dostopna tehnična sredstva in razne storitve (varnostnih) podjetij s katerimi lahko učinkoviteje zaščitijo sebe in premoženje. Zato so tudi občutki ogroženosti manjši. Vprašanje pa je ali boljše situirani zares več (ali dovolj) vlagajo v zaščito pred kriminalom. Slednje je pogosto povezano z vztrajanjem občutkov ogroženosti – vlaganje finančnih sredstev v povečevanje zaščite pred kriminalom ne pomeni nujno tudi znižanja občutkov ogroženosti.

Pregled rezultatov kaže, da se osebe z višjo izobrazbo počutijo manj ogrožene. Obstaja zelo nizka a pozitivna povezava med stopnjo izobrazbe in občutki ogroženosti ($\varphi \sim 0,1$ pri $p < 0,02$). Ker imajo osebe z višjo izobrazbo pogosto boljše plačana delovna mesta in s tem boljše dohodke, lahko razliko pojasnimo podobno kot smo jo pri pojasnitvi povezave med finančno sposobnostjo in ogroženostjo.

Razlike med zaposlenimi, študenti, nezaposlenimi in upokojenci praktično ni. Ponekod se pojavi in znaša do 10 %, vendar najverjetneje izhaja iz starostnih razlik (starejši se čutijo bolj ogrožene), ki smo jih že pojasnili.

Čas bivanja v mestu je šibko povezan z naraščanjem strahu pred kriminaliteto. To najbolj velja za postavko o občutkih osebne ogroženosti in ogroženosti premoženja. Rezultat lahko pojasnimo preko povezave s starostjo udeležencev in z naraščanjem vrednosti premoženja (nepremičnin) v teku življenja.

Tabela 2: Na postavko »Mislim, da slabi ljudje ogrožajo mene in moje premoženje« so udeleženci pritrdilno odgovarjali v odvisnosti od let bivanja v mestu. Razlike so statistično pomembne, korelacija je približno 0,1 ($P < 0,05$).

Dolžina bivanja v Ljubljani	Delež tistih, ki se čutijo bolj ogrožene (%)
Do 1. leto	17
Od 1. do 2. let	29
Od 3. do 5. let	29
Od 6 do 10 let	25
Več kot 11 let	31

3.6 Katere od opisanih okoliščin se udeležencem zdijo najbolj in najmanj nevarne?

Pri vinjeti o nočnem zvonjenju pri vhodnih vratih smo opazili, da večina udeležencev takšno okoliščino ne ocenjuje kot nevarno⁴. Opazimo lahko precejšnjo razliko med spoloma (je tudi statistično pomembna). Ženskam se zdi dogodek bolj ogrožajoč (33 % žensk ga je ocenilo kot takega, moških je 15 %). Očitno se prebivalci v svojih domovih počutijo dovolj varne. Občutek varnosti izhaja tudi iz dejstva, da so običajno pozno zvečer vsi družinski člani ali drugi člani s katerimi živijo udeleženci (najemniki) doma.

Najbolj ogrožajoči sta vinjeti »nošenje smeti v smetnjak⁵« in »zasledovanje skupine mladostnikov⁶« (največkrat obkrožen odgovor je »počutil bi se precej ogroženo«). Domnevamo, da gre za okoliščine, ki se jih udeleženci lažje predstavljajo in se tudi lažje živijo vanje. To pomeni, da so blizu realnosti oz., da jih osebe ocenjujejo kot povsem mogoče (morda so tudi že doživeli kaj podobnega). K temu prispevajo vsakodnevna poročila medijev o kaznivih dejanjih, do katerih prihaja v stanovanjskih soseskah, parkiriščih, ulicah...

V obeh primerih so razlike med spoloma velike in statistično pomembne. V primeru »nošenje smeti v zabojnik« 70 % žensk in 35 % moških meni, da je so takšne okoliščine zelo ali precej strah vzbujajoče.

Podobno je v primeru »zasledovanje s strani skupine mladostnikov«. Delež žensk je približno 83 %, moških pa 56 %. Tudi v tem primeru so občutki ogroženosti večji zaradi subjektivne ocene, da obstaja realna možnost takšnega dogajanja. Mladostniki se v stanovanjskih soseskah pogosto zbirajo v manjših skupinah in zadržujejo na ulici do poznih večernih ur. Zaradi njihove glasnosti in občasnega vandalizma (o njem izdatno poročajo mediji) si ni težko zamisliti, da obstaja realna verjetnost ogrožanja osebne varnosti mimoidočih. Iz odgovorov na vinjeto o uničevanju avtobusnega postajališča je razvidno, da je v teku dneva takšno dogajanje manj verjetno, zato so tudi občutki ogroženosti bistveno manjši – najpogostejši odgovor je »ne vem ali bi se počutil ogroženo«.

Prevladujoč odgovor »ne vem« smo zasledili tudi pri vinjeti o motoristih v lokalu⁷. Tovrstna subkultura je pri nas bolj

⁴ Vinjeta: zvečer ste sami doma. Pozno je. Nekdo zvoni, vi pa ne pričakujete nikogar.

⁵ Zvečer nesete smeti v smetnjak. Zagledate dva moška, ki gresta mimo parkiranega avtomobila. Ko opazita, da ju gledate, stopita proti vam.

⁶ Povabili so vas na zabavo v soseski, ki je ne poznate dobro. Zgodaj zvečer se tja odpravite z avtobusom. Ko izstopite, morate do kraja zabave še nekaj časa peš. Nenadoma ugotovite, da ste izgubili in opazite, da za vami hodi skupina mladostnikov, ki dajejo neprijetne pripombe o vas.

⁷ Potujete po mestu, v katerem še niste nikoli bili. Radi bi telefonirali domov in sporočili, da se boste pozno vrnili. Ker ne najdete telefonske govornice, greste v prvi bife in pokličete od tam. V bifeju pa se nahaja večja skupina motoristov.

redkejši pojav kot v Veliki Britaniji, kjer so prvotno preizkusili vinjete. Poleg redkosti dogodka (redkejši predvsem v mestih) je na rezultat vplivala tudi subjektivna ocena udeležencev, da so motoristi redko povezani s kriminalnim vedenjem (poročanje medijev). Pri nas so motoristi najpogosteje moški srednjih let (okoli 40), ki imajo dovolj finančnih sredstev za življenje.

3.7 Kdo so ljudje, ki se čutijo najbolj in najmanj ogroženo?

Med udeleženci smo izbrali tiste, ki so na tri najpomembnejše postavke o ogroženosti odgovarjali, da se čutijo najbolj ogrožene. Takih udeležencev je 7 % (80 udeležencev). V tem primeru dobimo nekoliko drugačne rezultate.

Med njimi so predvsem ženske (75 %), ki so bolj družabne, stare od 21 do 55 let, zaposlene (ali študentke) in brez finančnih težav. Večina se zadržuje izven bivališča (lokali, prireditve, službe...) tudi v poznih večernih urah (60 %). Očitno udeleženci menijo, da je mesto bolj nevarno v teku noči. V tej skupini je visoko izobraženih 39 %, bolj premožnih 42 %.

Ko so odgovarjali na kratke zgodbe, ki so opisovale ogrožajoče okoliščine, so največji strah izkazali v primerih odnašanja smeti v kontejner, spremljave skupine nevljudnih mladostnikov in vandalizma na avtobusni postaji.

Velika večina udeležencev (91 %) meni, da so najbolj nevarni kraji ulice. To ne preseneča, saj se ljudje najbolj bojijo krajev, kjer opazajo deviantne pojave. Trgovine se zde nevarne le 15 % oseb.

Tistih, ki se čutijo neogroženi je 14 % (151 oseb). Za to skupino je značilno, da jo sestavljajo predvsem bolj situirani moški (63 %). Dejstvo smo predhodno pojasnili pri obravnavanju razlik med spoloma in razlik v finančnih virih. Delež visoko izobraženih je 29 %. Med njimi je le 8 % takšnih, ki ne hodijo ven ponoči (nikoli). Osebe, ki se pogosto zadržujejo v mestu tudi v teku poznih večernih ali nočnih ur, imajo izkušnje na osnovi katerih se lahko izognejo okoliščinam, zaradi katerih bi postali žrtev kaznivega dejanja (lasten (neodvisen) prevoz, uporabljajo varna parkirišča in poti, zadržujejo se v relativno varnem okolju ali prostoru...).

Najmanj ogrožajoče se jim zde okoliščine: zvonjenje zvonca vhodnih vrat v poznih urah, nadlegovanje po telefonu in skupina motoristov v lokalu. Tudi oni menijo, da so najbolj nevarne ulice (40 %), trgovine so nevarne le 4 % udeležencev.

4 Sklepne misli

Ugotavljamo, da je strah pred kriminaliteto koncept, ki ga je težko zanesljivo in veljavno meriti. V ta namen smo uporabili preizkušen vprašalnik, ki nam je dal približno sliko dejavnikov, ki vplivajo na strah pred kriminaliteto pri ljudeh v Ljubljani. Ugotovitve analiz so zanimive tako za teoretike, raziskovalce, kot tudi za snovalce kriminalno preventivne politike. Prva ugotovitev kaže na to, da so ženske bolj ranljiv del

populacije in da so finančno manj neodvisne kot moški. Zanje so pomembne tudi socialne mreže v okolju, kjer živijo. Socialno-psihološke spremenljivke pa kažejo, da je njihov strah odvisen od njihove predstave o ujemanju svoje podobe z podobo primerne žrtve, zadrževanjem na javnih krajih v nočnih urah ter od nezaupanja do tujcev ter prepričanja o manj ali bolj varnih okoljih v mestu.

Poleg tega je zanimiva ugotovitev glede udeležencev, ki so že utrpeli viktimizacijo. Ugotovitve kažejo, da je strah pred kriminaliteto odvisen od spola (ženske je bolj strah), finančne sposobnosti (revnejši se počutijo bolj ogrožene) in socialnih mrež v življenjskem okolju (osamljeni se počutijo bolj ogrožene).

Ne glede na to ali je strah pred kriminaliteto utemeljen ali ne, predstavlja problem za velik del populacije. Občutki ogroženosti, strah pred kriminaliteto in viktimizacijo preganja številne državljane, predvsem starejše in tiste iz bolj ogroženih družbenih skupin. Ni nujno, da najbolj hude oblike kriminalitete vzbujajo strah, nelagodje in občutke ogroženosti. Analiza strahu pred kriminaliteto mora vsebovati različne vidike življenja v skupnosti, od katerih ni nujno, da so vsi po definiciji kazniva dejanja, ampak tudi druge oblike vedenja, ki motijo državljane pri njihovem vsakdanjem življenju in predstavljajo motnjo, ogrožajo njihovo blagostanje in varnost.

Poleg običajnih, vsakodnevnih motečih oblik pa tudi hude oblike kriminalitete, npr. terorizem, s katerim politični ali rasni ekstremisti, ali različni fundametalisti ter drugi skrajneži ogrožajo ljudi, močno vpliva na občutke ogroženosti ljudi.

Strah pred kriminaliteto je pomemben dejavnik, ki vpliva na zmanjšanje zaupanja javnosti v skupnost, zmanjševanje ekonomskega razvoja in investiranja v poslovne dejavnosti, poleg tega pomembno vpliva na zmanjševanje kakovosti življenja.

Pomembno mesto na področju ustvarjanja občutkov ogroženosti imajo mediji. Poročila o kriminaliteti so pomemben del dnevnega tiska na osnovi katerega si ljudje ustvarjajo sliko o družbeni realnosti. Usmerjeno poročanje o kriminaliteti in senzacionalizem vplivata na zaznavo o nevarnosti v družbi pri ljudeh. Mediji imajo ključno vlogo pri informiranju ljudi o kriminaliteti in možnostih za preprečevanje kriminalitete, vendar na tem področju obstaja nevarnost pretiranega dramatisiranja in pretiravanja glede nevarnosti nekaterih oblik kriminalitete. Tu se pojavi pomembno vprašanje: »Kako ustrezno pisati in poročati o kriminaliteti?« Na način poročanja medijev težko vplivamo, saj mediji pridobljene informacije (pa naj bodo še tako premišljeno posredovane) preoblikujejo v skladu s svojimi interesi, na osnovi katerih se tržijo. Zato je bolje javnosti oz. ciljnim občinstvom posredovati sporočila na način, ki ljudi pritegne. Pri tem je treba upoštevati vse dejavnike, ki so pogoj za izdelavo odmevnih, pozornost vzbujajočih in učinkovitih ekonomsko-propagandnih sporočil.

Rezultati študije se delno ujemajo z ugotovitvami ekspertne skupine Sveta Evrope, ki v priporočilih za zmanjševanje strahu pred kriminaliteto oz. povečanje občutkov varnosti v življenjskih okoljih priporoča lokalnim upravam naslednje ukrepe (Council of Europe, 2002):

- uporaba primernih sredstev za zmanjševanje kriminalitete – na primer s povečanjem zaupanja prebivalcev in z razvojem skupnosti in različnimi oblikami pomoči žrtvam kriminalitete;
- spodbujanje medijev – predvsem lokalnih časopisov glede primerne poročanja o kriminaliteti;
- zagotavljanje medijske pokritosti preventivnih programov in dostopnost informacij o kriminalitetni problematiki in preventivni dejavnosti;
- spodbujanje zaupanja v poslovno skupnost, ki zagotavlja obnovo skupnosti in možnosti za zaposlovanje, saj se strah pred kriminaliteto močno povezuje z občutki negotovosti in socialne ogroženosti.

Literatura

1. Bennett, T. (1990). *Evaluating Neighbourhood Watch*. Aldershot: Gower.
2. Farrall, S., Bannister, J., Ditton, J., Gilchrist, E. (1997). Questioning the Measurement of the Fear of Crime, *British Journal of Criminology*, 4, 658-678.
3. Farrall, S., Bannister, J., Ditton, J., Gilchrist, E. (1998). *Open and Closed Questions*, *Social Research Update* 17. Guilford: Sociology at Surrey.
4. Garofalo, J. (1979). Victimization and the Fear of Crime, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 16, 80-97.
5. Gilchrist, E., Bannister, J., Ditton, J., Farrall, S. (1998). Women and the Fear of Crime, *British Journal of Criminology*, 2, 283-297.
6. Hood, R., Joyce, K. (1997). *A Contribution from Cross-generational Oral History in London's East End*. Centre for Criminological Research, University of Oxford.
7. Hughes, G. (1998). *Understanding Crime Prevention – Social Control, Risk and Late Modernity*. Buckingham: Open University Press.
8. Livingstone, J. (1996). *Criminology*. Prentice Hall.
9. Meško, G. (2002). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: VPVŠ.
10. Stanko, E., Hobdell, K. (1993). Assault on Men: Masculinity and Male Victimization, *British Journal of Criminology*, 3, 400-415.
11. Urban Crime Prevention (2002). *Responses to Violence in Every Day Life in a Democratic Society*, Integrated Projects, Council of Europe.
12. Van der Wurff, A., van Staaldunin, L., Stringer, P. (1989). Fear of Crime in Residential Environments: Testing a Social Psychological Model, *The Journal of Social Psychology*, 2, 141-160.

Fear of crime in urban environment

Gorazd Meško, Ph.D. in Social Pedagogy, Associate Professor, College of Police and Security Studies in Ljubljana, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana, Slovenia

Igor Areh, Graduated Psychologist, College of Police and Security Studies in Ljubljana, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana, Slovenia

The study explains fear of crime on the basis of two models: sociopsychological and sociodemographic (Van der Wurff, Van Staaldunen and Stringer, 1989). The first model is based on the presumption, that fear of crime depends on four components: likelihood that a person will become a victim, detrimental influences of social environment, a person's self-confidence and circumstances in which a criminal event may occur. Sociodemographic model complements the first model and explains a fear of crime with regard to a gender, age group, educational level, financial possibilities, characteristics of social life etc. The study is in fact the adaptation to our circumstances and repetition of a similar research study, conducted in Scotland in 1997.

The sample of research study consisted of 1100 residents of different age of Ljubljana. For research purposes a Van der Wurff's and Farral's adapted and improved questionnaire (1996) was used. Data were processed by using methods of descriptive statistics, χ^2 procedure.

In the frame of sociodemographic model, results revealed that about 30% of the citizens feel threatened, among them there is more women than men. Fear of crime is greater in persons with lower financial status and lower education level. It is also more pronounced in adolescents and residents 65 years old and older. A sociopsychological model confirms these findings and at the same time calls attention to two circumstances which are most responsible for feelings of threat. Both of them are connected with the evening hours and fear of strangers and the purposes they have. Analysis also points at the concept of »stranger danger«, what means the attribution of danger to strangers and suggests also a xenophobia. Results, obtained by this study are similar to those reported abroad.

Key words: fear of crime, sociodemographic model, sociopsychological model

UDC 343.988 + 159.937:343.3/7